

VILÁG- TÖRTÉNET

A HUN-REN BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **HÁMORI NAGY ZSUZSANNA**
HÁROM „SZARMATA ODÜSSZEUSZ”
- **ÖZKAN BARDAKÇI**
HŰSÉG, HŰBÉRI FÜGGÉS ÉS EGYÉNI AMBÍCIÓK
- **MONOSTORI TIBOR**
ÁRVA APRÓDBÓL TESTŐRTISZT ÉS NÉMETALFÖLDI BIRTOKOS
- **MÉSZÁROS KÁLMÁN**
„EGY KIPRÓBÁLT HŰSÉGŰ ÉS TITOKTARTÓ IFJÚ”
- **SZÁSZ GÉZA**
EMIGRÁCIÓ, UTAZÁS, ÖNIGAZOLÁS
- **SZEMLE**
SEMSEY VIKTÓRIA, ORDASI ÁGNES, JEAN-CHARLES DAUMY,
CLÉMENT MONSEIGNE ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Lovaš Eldina, Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

14. (46.) évfolyam 2024. 3.

TARTALOM

Nemesi emigrációk Európában a kora újkorban (Tóth Ferenc)	331
<i>Tanulmányok</i>	
Hámori Nagy Zsuzsanna: Három „szarmata Odüsszeusz”. A Łaski fivérek Európa uralkodóinak szolgálatában	335
Özkan Bardakçı: Hűség, hűbéri függés és egyéni ambíciók. Kísérlet a tizenöt éves háborúban harcoló külhoni nemesek tipizálására	369
Monostori Tibor: Árva apródból testőrtiszt és németalföldi birtokos. Somogyi Márton karrierje a brüsszeli spanyol Habsburg-udvarban, 1594–1631	399
Mészáros Kálmán: „Egy kipróbált hűségű és titoktartó ifjú.” Ilosvay János, a fejedelem fegyverhordozója és bujdosótársa	411
Szász Géza: Emigráció, utazás, öngazolás. A francia nemesi emigráció diskurzusai a 18. században	431
<i>Szemtanú</i>	
Takács László: Egy ír nemes beszámolója a török elleni harcokról 1683-ból. Francis Taaffe levelei	447
<i>Szemle</i>	
Thaly Kálmán híres műve franciául (Jean-Charles Daumy)	467
A nemesség és az eszmék vándorlása Európában a 17–19. században (Clément Monseigne)	470
Portugália és Brazília történelme az „Atlantisz-álmom” tükrében (Semsey Viktória)	473
Károk és károsultak – avagy Gabriele D’Annunzio fiumei vállalkozásának ára (Ordasi Ágnes)	477

Jelen számunkat Tóth Ferenc szerkesztette

Thaly Kálmán híres műve franciául¹

E több kutató közös munkája eredményeként nemrégien megjelent kötet a magyar történetírás egyik fontos időszakába kalauzolja az olvasót. A sokoldalú történész, Thaly Kálmán (1839–1909) *Rodostó és a bujdosók sírjai* című munkájának francia fordítása a magyar történelem egyik legfigyelemreméltóbb időszakába, a 19. század utolsó évtizedeibe visszanyúlva mutatja be, hogy az akkori tudósok és értelmiségiek milyen módon fedezték fel a korábbi évszázadok nemzeti hőseit. Az 1848–1849-es szabadságharc és főleg az 1867-es kiegyezés után lehetővé vált a Habsburg-uralommal szembe forduló történelmi alakok életének kutatása, majd ezt követően ezek a személyek a magyar romantikus nemzeti történetírás legfontosabb hőstípusaivá váltak, mint például II. Rákóczi Ferenc (1676–1735), a Zrínyi és a Bercsényi család tagjai.

Thaly Kálmán kötetének középpontjában elsősorban II. Rákóczi Ferenc áll. Thaly munkája először 1889-ben jelent meg. Az új, francia nyelvű kiadvány szerkesztőinek (Tóth Ferenc, Csorba György és Fodor Gábor) köszönhetően a könyvet – az újabb kutatási eredményeket felhasználva – sikerült nemzetközi történelmi kontextusba helyezni. A francia fordítást Élisabeth Sugár (1918–2003) magyar emigráns már néhány évtizeddel korábban elkészítette, de az eddig egy családi levéltári fiókban pihent. A nemrég felfedezett műfordítás jól visszaadja a 19. század végi magyar nemzeti történetírás hangulatát, illetve az 1848 előtti függetlenségi mozgalmak kutatásának szellemiségét.

A Rodostó és a bujdosók sírjai II. Rákóczi Ferenc fejedelem függetlenségi küzdelmének hősköteményét fogalmazza meg történelmi megközelítésben. A francia fordítást tartalmazó kötet bevezető részének első tanulmányában Tóth Ferenc alapos részletességgel bemutatja a neves erdélyi uralkodóktól származó, 18. század elején regnáló fejedelmet, aki a szabadságharc (1703–1711) élére állt. A küzdelmek kudarcát követően Rákóczi száműzésbe kényszerült, és először Lengyelországban, később Franciaországban, majd végül a Márvány-tenger partján telepedett le, ahová a Habsburg Monarchiával háborút vívó szultán hívására érkezett.

A lázadó fejedelem és az oszmán uralkodó közötti együttműködés alapjául a Habsburg-ház elleni küzdelem szolgált. Mivel nem sokkal a fejedelem Törökföldre érkezése után a két hadakozó nagyhatalom békét kötött, Rákóczi tervei hamarosan köddé váltak. A birodalom stabilitását szem előtt tartó császári diplomácia elérte a béketárgyalások során, hogy a Habsburg-ellenes küzdelmekben részt vevő magyar emigránsokat a határvidéktől távolabbi

¹ Kálmán Thaly: *Rodosto et les tombes des émigrés*. Traduit du hongrois par Élisabeth Sugár, édition scientifique avec introduction et notes établies sous la direction de Ferenc Tóth. Budapest, ELKH Centre de recherches en sciences humaines, 2021. 238 p.

területeken telepítsék le. Így került Rákóczi fejedelem bujdosótársaival együtt a Márvány-tenger partján fekvő Rodostóba, ahol egy valóságos kis magyar kolóniát hoztak létre. A szabadságharc után kialakult hőskultusz egyik kulcsfontosságú forrásának Mikes Kelemen 1794-ben megjelent, *Törökországi levelek* című műve tekinthető, amelynek keletkezéséről és sokat vitatott útjáról, Magyarországra kerüléséről is fontos részleteket tudhatunk meg Tóth Ferenc tanulmányából. Az írás ezek mellett a Kőszeghy (később Keösseck) család példáján keresztül bemutatja, hogy a magyar bujdosók leszármazottai miként illeszkedtek be a rodostói levantei társadalomba. A magyar hangzású neveket viselő családok egészen a 19. század végéig jelen voltak a kikötőváros társadalmi és hivatali elitjében, és gyakran fontosabb diplomáciai tisztségeket is betöltöttek.

A régebbi munkák újrakiadásának egyik legfontosabb hasznát az jelenti, ha széles körű tudományos megvilágításba helyezik az eredeti szöveget. Csorba György és Fodor Gábor erre a feladatra vállalkozott, amikor a rodostói bujdosók utódainak életét és örökségét vette górcső alá. A szerzőpáros emellett kitűnően ábrázolja a 19. századi magyar közélet viszonyait is, rámutatva, hogy a korabeli magyar értelmiséget jelentős mértékben megosztották a Rákóczi-kor emlékezetének kérdései. Hiába volt Rákóczi a Habsburg-ellenes küzdelmek első számú hőse, személyét „rebellis” tevékenysége miatt hivatalosan továbbra is felsegárolónak tekintették. Ezzel szemben a népi kultúrában és különösen a paraszti világban ekkorra már kialakult a szabadságharcos hős kultusza. Thaly Kálmán személyesen is hozzájárult a Rákóczi-kultusz megerősödéséhez, valamint az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc emlékével való összefonódásához.

Thaly és a nemzeti függetlenségi pártok kezdeményezésére indult el 1888-ban a törökországi expedíció, amelynek a történész-költő az egyik leglelkesebb tagja volt. Részt vett a bujdosók sírjainak azonosításában, segédkezett Rákóczi Konstantinápolyban található sírjának felfedezésében. A sírt szinte vallásos áhítattal ábrázolta a könyvében. A sír feltárása során rajongással gyűjtötte a fejedelem koponyájához tapadt, a balsamozáshoz használt növénymaradványokat, valamint a szemfedőt és a sírban található egyéb tárgyakat, melyeket ereklyeként adott tovább. A bujdosók feltárt maradványainak eljuttatása Magyarországra kezdetben a magyar kormány ellenállásába ütközött, mivel a kormány nem kívánta megsérteni az uralkodó tekintélyét. 1904-ben azonban a bécsi udvar beleegyezett abba, hogy a maradványokat Magyarországra szállíthatják. A hamvak ünnepélyes hazahozatalára 1906 októberében került sor. A kultusz megerősödésével az egykori törökországi magyar emigránsok emlékhelyeinek a jelentősége megnőtt. 1920-tól a magyar kormány figyelmet fordított a magyar állami függetlenség előzményeinek tekintett kérdésekre, ennek keretében döntést hozott a rodostói Rákóczi-ház megvásárlásáról. A számos fényképpel illusztrált tanulmányban a két történész sikeresen felvázolta a törökországi magyar múlt emlékeztörténetének változásait, egészen a rodostói Rákóczi Múzeum megnyitásáig (1982). Az utóbbi évtizedekben az 1996-ban létrejött Rodostó Alapítvány igyekezett feltárni és megővni az egykori magyar emigránsok Márvány-tenger partján található házeit, jelezve a téma máig ható aktualitását.

A bevezető tanulmányokból nyert ismeretekkel felvértezett olvasó bátran kezdhet Thaly munkájának olvasásához, amelyet Élisabeth Sugár fordított francia nyelvre. A magyarul és franciául kiválóan értő műfordító Thaly munkáját rendkívül igényes, irodalmi értékű szöveget létrehozva ültette át Victor Hugo nyelvére. Jelen kötet Élisabeth Sugár fordításának a helyesírás és a mondatszerkezet szempontjából egyaránt szöveghű kiadását tartalmazza. Thaly ebben az írásában Rákóczi és bujdosótársai törökországi nyomait kutató, 1888–1889-es tanulmányútjáról számolt be. Az emelkedett, gyakran dagályos stílusban írt szöveget tanul-

mányozva az olvasó átélheti a fejedelem és a rodostói emigránsok galatai templomban található sírjai felfedezésének élményét. A Tóth Ferenc vezette kutatói közösség a számtalan magyarázó történelmi, földrajzi és genealógiai jegyzettel új dimenzióba helyezte a történész-költő művét. A számos metszetet, festményt, fotót és családfát tartalmazó kötetben a magyar történészek meggyőzően rekonstruálták a magyar vonatkozású törökországi emlékhelyeken folytatott régészeti kutatásokat. A tudományos kiadvány másik jelentősége abban rejlik, hogy Thaly Kálmán munkáját tovább folytatva – például a Kőszeghy és a Bercsényi család történetét feltáró esettanulmányok révén – bemutatja az emigráns közösség csoportdinamikáját is. Ebből a szempontból nagyon fontosak a kötet függelékében található források, amelyek lehetővé teszik, hogy árnyaltabb képet kapjunk az egykor a Márvány-tenger partján meghúzódó magyar közösségről. Jó példa erre a Rákóczi fejedelem Konstantinápolyból Rodostóba vezető 1720-as tengeri útjáról szóló beszámoló. A téma iránt érdeklődő olvasó a kötet végén gazdag forrásjegyzéket és bibliográfiát talál, amelyek az egyes kérdések további elmélyült kutatására ösztönözhetik a történészeket. Végezetül megállapíthatjuk, hogy a *Rodosto et les tombes des émigrés* című, francia nyelvű kötet a magyar történelem egyik megkerülhetetlen témájának állít emléket, és hozzájárul a 18. századi függetlenségi mozgalmak és azok későbbi hatásainak megértéséhez.

Jean-Charles Daumy*

* A szerző az Université de Bordeaux Montaigne doktorandusza.

CONTENTS

Noble Emigrations in Europe in the Early Modern History (Ferenc Tóth)	331
<i>Studies</i>	
Zsuzsanna Hámori Nagy: Three “Sarmatian Odysseus”: The Łaski Brothers in the Service of European Rulers	335
Özkan Bardakçı: Loyalty, Clientelism and Individual Ambition: A Typology of Noble Mobility in the Long Turkish War	369
Tibor Monostori: The Story of an Orphan Child from Hungary Becoming a Bodyguard Officer and Estate-Owner in the Spanish Low Countries: The Career of Márton Somogyi, 1594–1631	399
Kálmán Mészáros: “A Young Man of Proven Loyalty and Secrecy”: János Ilosvay, the Prince’s Armor Bearer and Companion in Exile	411
Géza Szász: Emigrate, Travel, Assert Yourself: Speeches of French Noble Emigrants in the 18 th Century	431
<i>Eyewitness</i>	
László Takács: An Irish Nobleman’s Account of Fighting the Turks in 1683: Letters of Francis Taaffe	447
<i>Book Reviews</i>	
Kálmán Thaly’s Famous Work in French (Jean-Charles Daumy)	467
The Migration of Nobility and Ideas in Europe in the 17 th –19 th Centuries (Clément Monseigne)	470
The History of Portugal and Brazil in the Light of the “Atlantis Dream” (Viktória Semsey)	473
Damage and Victims: The Cost of Gabriele D’Annunzio’s Enterprise in Fiume (Ágnes Ordasi)	477

Ára: 800 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél,
vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2024. évi megjelentetését
a Magyar Tudományos Akadémia támogatja.

MTA MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

**HUN
REN**

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET